

Alisher MADRAXIMOV,

Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi huzuridagi Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti kichik ilmiy xodimi, Institut mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: aliyusuffjonovich@gmail.com

Tel.: 97 460 45 54

F.f.n., dots. Sh.To'rayev taqrizi asosida

THE GRADUAL DEVELOPMENT OF PROPAGANDA: FROM PRIMITIVE TIMES UP TO SOCIAL NETWORKS

Annotation

Propaganda work has been and remains in harmony with humanity since time immemorial. Its significance lies in the fact that it performed the function of unifying society, following a certain goal and idea. In this regard, the urgent task is to find out its history and draw the necessary conclusions from it. This article focuses on these aspects.

Key words: Propaganda, totemism, animism, fetishism, primitive era, ancient times, middle ages, new era, jatis, religion, social network.

ПОСТЕПЕННОЕ РАЗВИТИЕ РЕКЛАМЫ: ОТ ПРИМИТИВНОГО ПЕРИОДА ДО СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ

Аннотация

Пропагандистская работа с незапамятных времен была и остается в гармонии с человечеством. Ее значение заключается в том, что она выполняла функцию объединения общества, следуя определенной цели и идее. В связи с этим актуальна задача узнать ее историю и сделать из нее необходимые выводы. В данной статье основное внимание уделяется этим аспектам.

Ключевые слова: Пропаганда, тотемизм, анимизм, фетишизм, первобытная эпоха, древние времена, средневековье, новая эра, джатис, религия, социальная сеть.

TARG'IBOTNING TADRIJIY RIVOJI: IBTIDOIY DAVRDAN IJTIMOIIY TARMOQLARGACHA

Annotatsiya

Targ'ibot ishlari azaldan insoniyat bilan hamohang tarzda kelgan va kelmoqda. Uning ahamiyati shundaki, u jamiyatni birlashtirish, ma'lum maqsad va g'oya ortidan ergashirish funksiyasini bajargan. Shu jihatdan uning tarixini bilish va undan kerakli xulosalar chiqarish dolzarb vazifa sanaladi. Mazkur maqolada ushbu jihatlariga alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: Targ'ibot, totemizm, animizm, fetichizm, propaganda, ibtidoiy davr, qadimgi davr, o'rta asrlar, yangi davr, jatis, din, ijtimoiy tarmoq.

Kirish. Bugun dunyo kuchli g'oyaviy, mafkuraviy kurashlar domida yashamoqda. Binobarin, inson ongi va qalbi uchun kurashda targ'rg'ibot ishlar dolzarb masalaga aylandi. Shunday sharoitda inson o'zligi, mohiyatini saqlab qolish uchun kurashmog'i lozimdir. Bu borada davlatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyev "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi" asarida targ'ibot jarayonidagi vazifa sifatida, "Targ'ibotning ilmiy asoslangan zamonaviy texnologiyalari va yangi shakllarini, tahdidlarga qarshi samarali kurash usullarini ishlab chiqadigan vaqt keldi, deb hisoblayman.

Ma'naviy targ'ibotni to'g'ri yo'lga qo'yishda ommaviy axborot vositalari ketta ta'sir kuchiga ega. Ammo bu kuchdan hamma vaqt ham samarali foydalana olmaymiz" [1] – deb islohotlarning provard maqsadiga e'tibor qaratadi. Darhaqiqat targ'ibot ishlarini to'g'ri yo'lga qo'yich, unda ilmiy asoslangan, zamonaviy texnika va texnologiyalarni joriy etish hamda innovatsion yondashuvlar asosida rivojlantirish ertangi kunimiz taraqqiyotini belgilaydi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Targ'ibotning yuzaga kelishi borasidagi ilmiy qarashlarda yagona yondashuv mavjud emas. Ba'zi olimlar uni o'rta asrlarning oxirlarida ya'ni missionerlik harakatining natijasida paydo bo'lganini e'tirof etadilar [2]. Boshqa bir manbada ko'ra targ'ibot keyinchalik dinning inqrozza yuz tutishi natijasida XVIII-XIX asrlarda G'arbiy Yevropada yuzaga kelganligi aytiladi [3]. Ushbu fikr muallifiga ko'ra, bu davrga kelib turli ijtimoiy qarashlarni yaxlit ta'limot sifatida shakllantirishga qodir bo'lgan ziyolilar qatlami vujudga kelgan degan xulosani beradi. Lekin uning gaplarini asos qilib oladigan bo'lsak, XVIII asrga qadar hech qanday g'oya va ta'limot tarqatilmagan, jamoatchilikka ta'sir ko'rsatilmagan, biror bir hayotiy pozitsiya shakllantirilmagan degan fikr uyg'onadi. Bu mantiqan olib qaraganda targ'ibotning paydo bo'lish tarixiga ziddir.

Shuningdek targ'ibot tushunchasining qanday ma'no anglatishi borasida ham olimlarning turlicha fikrlari mavjud. Xususan, amerikalik nazariyotchi-targ'ibotchilar Gart S. Jovett va Viktoriya Donnell o'zlarining "Targ'ibot va ishontirish" nomli kitobida: "Targ'ibotning istalgan niyatini amalga oshirish, javobga erishish uchun hislarni shakllantirish, idrokni manipulyatsiya qilish va to'g'ridan-to'g'ri xattiharakatlarga qasddan, tizimli urinish" – degan ta'rifni beradi. Boshqa bir amerikalik siyosatshunos fikriga ko'ra: "Keng ma'noda targ'ibot – bu vakilliklarni manipulyatsiya qilish orqali inson harakatlariga ta'sir qilish texnikasi. Bu tasvirlar og'zaki, yozma, tasviriy yoki musiqiy shaklda bo'lishi mumkin" – kabi fikrlarni bildiradi [4].

"Ma'naviyat asosiy tushunchalar lug'ati" kitobida "Targ'ibot" (arab. qiziqtirish, tarqatish) – 1) keng ma'noda, ijtimoiy faoliyatning alohida turi bo'lib, aholining ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish maqsadida ilmiy, badiiy, ijtimoiy-siyosiy, milliy g'oya va qadriyatlarni targ'ib etishdir. Targ'ibot jarayonida fan, san'at, siyosiy va mafkura yutuqlari keng ommalashtiriladi, boyitiladi va yanada rivojlantiriladi; 2) tor ma'noda, mafkura va siyosatni targ'ib etishga qaratilgan faoliyat [5].

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot davomida tajribalarni o'rganish, ma'lumotlarni to'plash, guruhlashtirish, tarixiylik, tahlilning mantiqiy va taqqoslama usullari, qiyosiy tahlil va boshqa usullardan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Tadqiqot natijalariga ko'ra targ'ibot sistemasi evolyusiyasi bir necha davrni bosib o'tgan. Mazkur davrlarni insoniyat sivilizatsiyasiga bog'lagan holda oltiga bo'lish mumkin:

- a) Ibtidoiy davr targ'iboti;
- b) Qadimgi dunyo targ'iboti;
- v) O'rta asrlar targ'iboti;
- g) Uyg'onish davri targ'iboti;
- d) Yangi zamon targ'iboti;
- e) Hozirgi zamon targ'iboti (1-rasmga qarang).

Bu davrlar o'z davrining eng dolzarb g'oyalari, mutafakkirlar, ziyolilar, siyosiy arboblarning fikrlari, ma'naviy targ'ibotning yangicha mexanizmlari hamda vositalari bilan farqlanadi.

1-rasm. Targ'ibotning tadrijiy rivojlanishi va o'ziga xos xususiyatlari

Ibtidoiy davr targ'iboti. Mazkur davr targ'ibotining o'ziga hos jihati shundaki, dunyoviy jihatdan insonlarning aqlan rivojlanishiga bog'liq. Insoniyatning ilk vakillari bo'lmish xomo xabilis odamlarini olimlar mavhum tushunchalar, kuchli his-hayajon, tasavvur, to'g'ri va noto'g'ri mantiqiy bog'liqliklarni farqlash qobiliyatiga ega ekanligini to'g'risida ma'lumotlarga mavjud emas.

Lekin xomo sapiyensning dastlabki vakili – kromanyon odam voqelikni tahlil qilish, fikrlash, kundalik faoliyatida orttirgan tajribalarini yodda saqlash va avlodidan-avlodga o'tkazish singari imkoniyatlarga ega edi.

Odamlardagi ilk targ'ibot bog'liq harakatlar diniy qarashlar asosida amalga oshirilgan. Eng qadimgi diniy e'tiqodlardan biri totemizmdir. Totemizizm (ing. totemis; hinducha atotem – uning urug'i, nasi) – ibtidoiy jamiyatning ilk dinlaridan biri. U kishilarning ma'lum guruhi bilan hayvon va o'simliklarning muayyan turlari o'rtasida g'ayritabiiy aloqa, qon-qarindoshlik bor, degan e'tiqodga asoslanadi [5]. Totemizmning asl mohiyati shundaki, odamlar o'zlarini tabiat bilan birligini anglashadidir.

Moddiy olamda ruhlar mavjud ekanligiga ishonishdan animizm shakllandi. Animizm deb (lotincha anima – jon, ruh degan ma'nolarni anglatadi) tabiat voqeliklarida, hodisalarda ruhlarning mavjudligi, ularning inson va jamiyat hayotida faol ishtirok etishiga ishonishga aytiladi.

Targ'ibotning ibtidoiy shakllaridan biri fetishizm hisoblanadi. Ibtidoiy jamiyatda paydo bo'lgan bunday e'tiqod turi fetishizm (portugal tilida fetiko – sehrlil, mo'jizakor degan ma'nolarni anglatadi) deb ataladi. Unga ko'ra odamlar predmetlarni ham g'ayritabiiy kuchga ega deb hisoblaganlar [6].

Ibtidoiy davrda odamlar targ'ibot ishlarida devoriy sur'atlar yordamida ham amalga oshirgan. Bunda insonlar toshlarga ishlangan rasmlar bilan ov jarayonlarini, xavfdan ximoiyalanish yoki etiqodiy jarayonlarni tasvirlagan holda o'ziga xos tarzda targ'ibotni amalga oshirgan.

Qadimgi dunyo targ'iboti. Bu davrning o'ziga xosligi shundaki, asosan ezgulik, ijtimoiy tenglik va adolat g'oyalarini jamoatchilik ongiga singdirish edi. Jamoatchilik fikrini shakllantirish, unga ma'lum g'oyani singdirish maqsadida yaratilgan asarlar kishilar dunyoqarashi va ruhiyatiga katta ta'sir ko'rsatdi.

Bu davrni dastlabki namunalari Qadimgi Misr hududidan topilgan tarixiy yodgorliklardan anglash mumkin. Manbalarda ko'rsatilishicha, targ'ibot ishlari asosan hukmdorlari yoki a'yonlari tomonidan olib borilgan. Qadimgi Misr targ'ibotining asosiy maqsadi jamiyatda qaror topgan ijtimoiy munosabatlarni saqlab qolish, uni parokandalikdan asrashdan iborat. Buni eramizdan avvalgi III ming yillikda bitilgan "Ptaxotep nasihatlarida" ko'rishimiz mumkin [7]. Ptaxotep o'z davrida mamlakatning jatisi (vaziri) bo'lib, butun targ'ibot tizimiga rahbarlik qilgan. U o'z nasihatlarida mamlakatdagi barqarorlikni saqlashga chaqiradi. Buning uchun quyi tabaqa vakillarini o'z farog'atlari yuqori tabaqalar irodasiga bog'liqligini chuqur anglashga, yuqori tabaqa vakillarini esa quyi tabaqa vakillarini xo'rqlamaslikka targ'ib etadi.

O'rta asrlar targ'iboti. Yuqoridagi davrlar singari teotsentrik xarakterga ega bo'lgani bois din aqidalari va diniy ta'limotlar mohiyati va mazmunini tushuntirib va asoslab berish, uni jamoatchilikka singdirish vositasiga aylandi. Bunga sabab sifatida ikki yirik din – xristianlik va islom dinlarining vujudga kelishi va uning targ'iboti edi.

Xristian dini yo'qsil va kambag'al kishilarning ehtiyoj va manfaatlarini himoya qiluvchi din sifatida yuzaga keldi. Iso alayhissalomning ilk va'zlaridayoq Rim imperiyasida hukm surgan ijtimoiy-siyosiy vaziyat, tengsizlik va adolatsizlik keskin qoralandi, hademay bu vaziyat o'zgarishi va Xudo irodasi qaror topishi ta'kidlandi.

Sharqda islom dinining vujudga kelishi targ'ibot ishlarida yangicha yondashuvlarni keltirib chiqardi. Barcha musulmon jamoatlari, diniy-falsafiy ta'limotlar o'zlarining targ'ibot sistemalarini ishlab chiqarib boshladilar. Masalan, VIII asrda shakllangan ismoiliylar ta'limoti ana shunday samarali targ'ibot apparatiga ega edi. Ma'lumki, ismoiliylar ta'limoti zohiriy (tashqi, ochiq) va botiniy (ichki, maxfiy) ta'limotlarga bo'linadi. Ismoiliylarning zohiriy ta'limoti oddiy xalq vakillari orasida keng targ'ib qilindi. Mazkur targ'ibot ishlari bilan maxfiy imomlar shug'ullandilar [8]. Mazkur davrda targ'ibot yaxlit sistema sifatida tugal shakllanib bo'ldi.

Uyg'onish davri targ'iboti. Targ'ibotning bu davrigacha bo'lgan shakllarida asosan diniy g'oyalar va qarashlar bilan bog'liq bo'lgan bo'lsa, uyg'onish davriga kelib targ'ibot gumanizm g'oyalarini jamoatchilik ongiga singdirishga qaratildi. Uyg'onish davrida Yevropaning bir qator mamlakatlarida sekulyarizatsiya jarayoni boshlandi. Uning oqibatida targ'ibot xarakteri ham o'zgardi. Natijada haykaltaroshlik, teatr, adabiyot kabi san'at turlari rivojlanib, targ'ibotning qudratli vositasiga aylandi.

Gumanizm g'oyalari Italiyada paydo bo'lib, keyinchalik Yevropaning boshqa mamlakatlariga tarqaldi. Xususan, Renessans davrining buyuk shoiri, publististi, faylasufi va siyosiy arbobi Dante inson o'z taqdirini o'z qo'li bilan yaratadi, buning uchun u o'z

shaxsining imkoniyatlariga tayanmog‘i lozim, degan fikrlarni targ‘ib qildi. Fransiyada Mishel Monten har bir kishi hayotda ma‘lum axloqiy qoidalarga amal qilishi, tabiat bilan uzviy aloqadorlikda yashashi, aql-zakovat hukmiga bo‘ysunishi zarur, degan fikrlarni targ‘ib etdi [9].

Yangi zamon targ‘iboti. Mazkur davrga kelib, asosan ma‘rifatparvarlik g‘oyalari jamoatchilik ongiga singdirish bilan bog‘liq edi. Bu davr XVI asrning oxiridan boshlanib, XX asr boshlariga qadar davom etdi. Yangi zamon ma‘naviy targ‘iboti kishilar dunyoqarashi va ruhiyatini tubdan o‘zgartirdi, ma‘naviy targ‘ibotning xarakteri jihatidan yangi uslublari va usullari, omillari va vositalarini vujudga keltirdi.

Yangi zamon targ‘iboti, birinchidan, ilm-fanni, barkamollikni va ma‘rifatparvarlikni targ‘ib qiluvchi, ikkinchidan esa, targ‘ibot ishlarini ilm-fan yutuqlari asosida yo‘lga qo‘yuvchi sistemaga aylandi. Bunday xususiyat eng avvalo Angliya, Fransiya va Germaniyada ko‘zga tashlandi.

Barkamol inson va ma‘rifatparvarlik g‘oyalari ilk bor Angliyada vujudga keldi va shu mamlakatda targ‘ib etila boshlandi. Bu g‘oyalar targ‘iboti namunalari ingliz faylasuflari F.Bekon, T.Gobbs, J.Lokk va boshqalarning asarlarida ko‘rish mumkin. Ular inson to‘g‘risidagi xristian dini qarashlarini keskin tanqid qildilar, inson borlig‘i, uning ma‘naviy dunyosining shakllanishi qonuniyatlariga doir mutlaqo yangicha fikrlarni ilgari surdilar. Jumladan, F.Bekon inson hayotini yaxshilash bilan bog‘liq g‘oyalarni targ‘ib qilishga e‘tiborni qaratdi. T.Gobbs inson bilan jamiyat o‘rtasidagi aloqadorlikni o‘rganishga qo‘l urdi. J.Lokk esa insonning aqliy kamoloti, uni tarbiyalash muammolarini tadqiq qildi. Bu davrda Angliyada kitob noshirchiligi jadallik bilan rivojlangani tufayli mazkur g‘oyalar zudlik bilan ommalashib bordilar.

Hozirgi zamon targ‘iboti. Mazkur o‘zining plyuralistik xarakteri, targ‘ib etilayotgan g‘oyalarning turli-tumanligi bilan ajralib turadi. Bu davr o‘ziga hosligi shundaki, dunyoda yuz bergan jahon urushlari va keyinchalik dunyoni nazorat qilish qurolli to‘qnashuvlar bilan emas balki insonning ongi va qalbi kurashning avj olishi hamda targ‘ibotda yangicha vosita va texnologiyalarining joriy etilishi bilan xarakterlidir. Targ‘ibotda fan va texnika, san‘at turlari, ommaviy axborot vositalarining rivojlantirilishi uning ta‘sir doirasi va imkoniyatlarini nihoyatda kengaytirdi.

Hozirgi zamon targ‘ibotining dastlabki davrlarida urush tufayli jamiyat va shaxs o‘rtasidagi aloqalarni mustahkamlash, jamiyatning barcha imkoniyatlarini g‘alabaga safarbar qilish, kishilarni yagona maqsad atrofida birlashtirish zaruriyati yuzaga keldi. Natijada vatanparvarlik, qahramonlik, jasoratni targ‘ib qiluvchi risolalar, plakatlar, varaqalar ko‘paydi.

Targ‘ibot ishlarida internetning yuzaga kelishi uning ko‘lami, sifati va qamroviga jiddiy ta‘sir etdi. Insonlar ongi, tafakkuri va dunyoqarashi shu qadar internet bilan bog‘landiki, natijada insonlarda “klip tafakkur”ni shakllandi. Klip tafakkuri (ingliz tilidan. clip, “matn bo‘lagi”, “qirg‘ich”) – odam ma‘lumotni parcha-parcha, qisqa bo‘laklarda va yorqin tasvirlarda qabul qiladigan, diqqatini jamlay olmaydigan va doimiy ravishda bir narsadan ikkinchisiga sakrab o‘tadigan fikrlash turi [10].

B.M.Frumkinning so‘zlariga ko‘ra, “klip fikrlash” insonning ma‘lumot bilan munosabatlarining yangi darajasini rivojlantirish vektori bo‘lib, u turli xil semantik qismlar o‘rtasida tezda almashish qobiliyati, shuningdek, ma‘lumotni bir xil uzun chiziqli ketma-ketlikni idrok eta olmaslik bilan tavsiflaydi. U uning paydo bo‘lishi va shakllanishiga yordam bergan besh omilni keltiradi:

- hayotning tezlashgan sur‘ati va keyinchalik asosiy hamda ikkilamchi axborot oqimi hajmining oshishi va uni tanlash, filtrlash hamda farqlash mashaqqatli ekanligi;
- tizimli ravishda yangilanadigan ma‘lumotlar;
- kiruvchi axborotning xilma-xilligini oshishi;
- ilg‘or ko‘p vazifalarni bajarish;
- ijtimoiy tizimning turli darajalarida demokratiya va doimiy muloqotni mustahkamlash [11].

Targ‘ibot ishlarida ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish insonlardagi yuqorida qayd etilgan jihatlarni hisobga olishga to‘g‘ri keldi va tarmoqlarning ishlash ko‘lamiga ta‘sir etdi. Ijtimoiy tarmoqlarda targ‘ibot berilayotgan turli axborotlar ta‘sirida foydalanuvchiga yo‘l qo‘yilgan, yoki salbiy jihatdan ta‘sir etishidir. Bunda foydalanuvchi undan keladigan axborotlar natijasida foydali moddiy va ma‘naviy qiymatlarga ega bo‘ladi. Quyidagi rasmda bugungi kunga kelib ijtimoiy tarmoqlarda targ‘ibot ishlarini tashkil etish samaral ekanligini anglash mumkin (2-rasmga qarang).

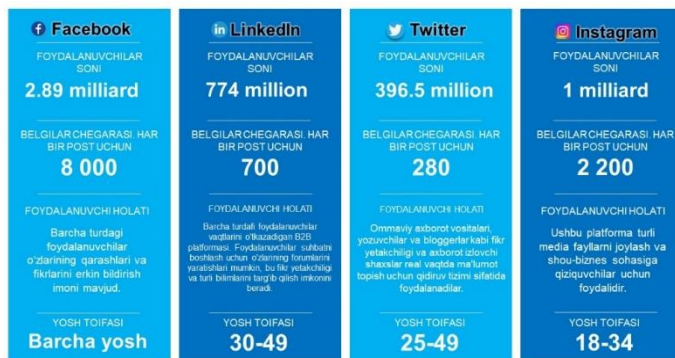
2-rasm. Ijtimoiy tarmoqlarning o‘ziga xos jihatlari va targ‘ibotdagi imkoniyatlari

Ijoiy jihatlari bilan bir qatorda shuni alohida ta‘kidlash kerakki, uning ta‘sirida inson turli nohush yo‘llarga kirib ma‘naviy buzuqlik, psixologik stress, jinoyi qilmish va shu kabi holatlarni sodir etishi mumkin. Bunday jihatlarni anglagan turli siyosiy va manfaatdor kuchlar jamiyatlarda turli noxushliklar va salbuy hodisalarini keltirib chiqarishga urinmoqdalar.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda targ‘ibot ishlarini samarali tashkil etishda uning rivojlanish bosqichlari va bu boradagi ishlar ko‘lamini to‘g‘ri anglash dolzarb sanaladi. Targ‘ibot muayyan fikr yoki g‘oya, ta‘limot yoki nazariyani tarqatish orqali jamoatchilik fikrini va hayotiy pozitsiyani shakllantirish jarayonini anglatadi. Uni xarakteriga ko‘ra konstruktiv va destruktiv targ‘ibotga ajratish mumkindir. Har bir davrning targ‘iboti muayyan g‘oya yoki ta‘limotning tarqatilishi bilan xarakterlanadi.

Shu jihatdan targ‘ibot ishlarini samarali yo‘lga qo‘yishda quyidagi ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq sanaladi:

Birinchidan, targ‘ibot ishlarining evaltsiyasi jarayonida qo‘llanilgan har bir usul, vosita va metodlarini alohida o‘rganib chiqish

va uni ijoiy jihatlarni hozirgi zamon bilan integratsiyalash.

Ikkinchidan, targ‘ibotda individual va kasbiy yondashuv tamoyillarini targ‘ibot jarayonlariga joriy etish.

Uchunchidan, targ'ibot ishlarida eski, talabga javob bermaydigan usul va vositalardan voz kechgan holda yangicha yondashuvlar va vositalarni ishlab chiqish hamda amaliyotga joriy etish.

ADABIYOTLAR

1. Мирзиёев Ш. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси. Учинчи нашр. – Тошкент: Ўзбекистон, 2022. – 440 б.
2. Патрихина Т.Н., Шламова Д.А. Пропаганда: сущность научной дефинитсии, подходы к класси-фикатсии.// Молодой ученый, 2015, №4. – С. 305-308.
3. Bell D. The End of Ideology. – N.Y., 1967. – P. 396-397.
4. Расулов Ҳ. “СИЁСАТ–МАДАНИЯТ, ҲОДИСА ВА ФАН СИФАТИДА”. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 2.7 (2022): – Б.691-702.
5. Назаров Қ. ва бошқалар. “Маънавият асосий тушунчалар луғати”. – Тошкент: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти, 2021. – 816 б.
6. Narbekov A.V. Dinshunoslik asoslari: O‘quv qo‘llanmasi. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2007. – 211 b.
7. Брагинский И. Идеи гуманизма в литературах Востока. // Сборник статей. – М.: 1967.
8. Daftary Farhad. Short history of the ismailis:Tradition of a muslim community. Edinburg; Edinburg University Press. 2020. – P.104.
9. Choriev A., Choriev S. Renessans davri Yevropa falsafasi. – Toshkent: Tafakkur qanoti, 2015.
10. Что такое клиповое мышление и как извлечь из него пользу. <https://trends.rbc.ru/trends/innovation/60dad2ce9a794760a59e66f5?from=copy>
11. Клиповое мышление: чем отличаются «люди экрана» от «людей книги»? // Портал «моноклер». <https://monocler.ru/klipovoemyishlenie/>